

ATATÜRK DÖNEMİNDE KÜLTÜR ÇALIŞMALARI

DOÇ. DR. MAHMUT ŞAKIROĞLU

1932 yılında Atatürk'ün direktifi üzerine kurulup 1951 yılında devrin iktidar partisi tarafından kapatılan Halkevleri üzerinde epey durulmuştur. Özellikle kültür çevresinde tasvip gören ve çok sayıda araştırmacı tarafından takdirle karşılanan bu kuruluşun geçirdiği evreler ve gelişmeler iki dönem içinde ele alınmaktadır : Atatürk dönemi ve sonrası. Zira kişiliği, tutarlılığı, sebatlılığı ile Halkevleri teşkilâtına ve kişilerine çok dikkat eden devletimizin kurucusu, devlet devamlılığı için gerekli kişileri yetiştirmek üzere seçkinler eğitimine büyük bir özen göstermesi yanında, yaygın eğitime de dikkat edilmesi hususunda isabetli kararlar almıştı ki, bunu da Halkevleri aracılığı ile yürütmeyi denedi. Bu araştırmamda ilk evreyi ele alarak Atatürk'ün böyle bir kuruluşa neden gerek duyduğu, ayrıca yaygın çalışmaları üzerinde durmak istedim.

* * *

Halkevleri fikrinin ne zaman ve nasıl geliştiği üzerinde elimizde kesin aydınlatıcı belgeler yoktur. Kaldı ki o sıralarda böyle bir görevi üstlenecek bir kuruluş bulunuyordu. Türk Ocağı diye tanınan güçlü kuruluş, yurdun her yanında faaliyet gösteriyor ve kendisine ayrılan binalarda çalışmalarını sürdürüyordu. Fakat devrin çalışmalarına ve girişimlerine epey uzak olduğu için, amaçlar da devrin yönetimi ile çatışıyordu. Bunun nedenleri üzerinde biraz durmak gerekir.

Cumhuriyetimiz, kurulduktan kısa bir zaman sonra Şeyh Sait ayaklanması olayı ile çalkalandı. Bunu izleyen İzmir suikastı olayı ve birbiri ardınca kurulan İstiklâl Mahkemeleri, aydın çevrede büyük bir şaşkınlık ve ürküntü yaratmış, 1929 yılında patlak veren büyük dünya iktisadî bunalımı, âşar vergisinin kaldırılması üzerine biraz nefes alan köylümüzün elindeki malını satamama ve büyük bir borç içine girmesine yol açmış bulunuyordu.¹ 1930 yılındaki Ağrı ayaklanması ve Menemen'de asteğmen Kubilay'ın bir grup tarafından öldürülme olayı da uzun zamandan beri yeniliklere karşı yürütülen sinsî bir hazırlığın su üzerine çıkan taraf-

¹ Çok önemli çalkantılarla dolu olan bu dönem için çalışmalar ve yorumlar henüz emekleme devresindedir. Şimdilik en kısa yorum için bk. Ahmet Mumcu, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi*, fasikül 2, Anadolu Üniversitesi Yay. 42. Açıköğretim Fak. Yay. 14, Ankara 1984.

larıydı. İşte bu olaylar üzerine 1927 ve 1930 yıllarında yurt içi gezilerine çıkan Atatürk, gittiği yerlerde yöneticiler ve halk ile yakın ilişki kurmuş, yapılan şikâyetler üzerine çeşitli görüşler edinmişti. Karşılaşılan güçlüklerin karşılıklı tartışma ile çözümlenmesi için girişilen demokrasi uygulaması, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşuna yol açmış, Fethi Okyar başkanlığında kurulan bu siyasi parti, dört aylık bir çalışmadan sonra faaliyetini durdurmaya uygun görmüştü.² 1931 yılı başlarında artık yeni bir düzenleme ve uygulamaya geçilmesi için çalışmalar yoğunlaştırıldı. İşte bunlar arasında Halkevi başı çaktı. Zira Türk Ocağı diye adlandırılan kuruluş³ başta olmak üzere pek çok dernek ve topluluk tam bir kontrol altına alınmıştı. Bu tutum 1927 yılında toplanan parti genel toplantısında ele alınmış ve uzun tartışmalara yol açmıştı.⁴ Devrin yöneticileri yetişkin insan potansiyelini belirli bir yön içerisinde oturtmağa kalkıştıkları için, her türlü kuruluşu sert bir merkezîyetçilik içinde yönetmeyi tasarlamaktaydılar. Ülkemizde yaygın eğitimi gerçekleştirecek ve yapılmak istenen yenilikleri geniş halk kitlesine tanıtabilecek bir kuruluşa büyük gereksinme vardı. Türk Ocağı ise, kuruluş geleneği, amacı, programı ile bu davranışı sürdürmekten uzak kaldı.⁵ Bu arada köy konularını kavrayıp yeni ekonomik düzen içinde hem kültür hem kalkınma yolunda geliştirecek bir kuruluş da yararlı olacaktı. Türk Ocağı bu konuya da yönelmekle beraber, belirli bir kültür düzeyini her zaman korumuş ve yayın organı *Türk Yurdu* dergisi de kültürlü ve aydın kimselere yönelmişti. Fakat onun herhangi olumlu bir yönü görülmemiş idi.⁶ Halbuki işin başında Reşit Galip gibi yıllarca bu konu üzerinde gayret göstermiş azimli, çalışkan, giriştiği

² Fethi Okyar, *Üç devirde bir adam*, İstanbul 1980. Süreyya İlmen, *Dört ay yaşamış olan zavallı Serbest Fırka*, İstanbul 1951. Hıfzı Topuz-Hüsamettin Ünsal, *Cumhuriyetin beş dönemi*, İzmir 1984, s. 9-38 arasındaki "Serbest Fırka" bölümü.

³ Bu kuruluş genellikle "Türk Ocakları" diye telâffuz edilir. 1911 yazında kuruldu ve başta İstanbul olmak üzere yurdun her tarafında ve ayrıca İsviçre'de faaliyet gösterdi. 1918 yılında ilk evresi kapandı. 1924 yılında yeniden kuruldu ve epey destek gördü.

⁴ Atatürk'ün büyük *Nutk*'unu okuduğu kongredir. *Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi*, Ankara 1927. s. 15, 1. sütunda 40. madde: "Siyasî, idarî, içtimai, iktisadî, harsî ve bunlara mümâsil bi'l-cümle teşekküllere heyet-i müdürlerine gireceklerin namzetlikleri fırka müfettişleri tarafından tasvip olunduktan sonra ilân olunur" diye kabul edilmişti. Hamdullah Suphi (Tanrıöver) tarafından yapılan karşı çıkışlar sonuç vermemiş (S. 15 de 2. sütun 18), bunun üzerine verdiği değişiklik önerisine, ... teşkilâtın doğrudan fırkamızın umumî murakabesi altındadır' cümlesini katmak istemiş ise de, kabul edilmemiş (S. 19).

⁵ *Türk Ansiklopedisi* c. 32 "Türk Ocağı" S. 224, imzasız. "Türk Yurdu" S. 308-309, imzasız. Türk Ocağı için yapılmış en son bilimsel araştırma François Geogon, "Les Foyers Turcs à l'époque kémaliste (1923-1931)" *Turcica* XIV (1982), S. 168-205. Genellikle *Türk Yurdu* dergisi ile toplanan kongrelerin tutanaklarına dayanan bir çalışmadır. Yayılışı gösteren harita çok güzeldir.

⁶ Geogon, aynı makale, S. 190-192.

işi sonuna kadar götürmeğe azimli bir kimse bulunmaktaydı⁷. Fakat düş ile gerçek hiçbir zaman bir araya gelmemiş, yapılmak istenen yenilikleri tanıtma hareketleri yarım kalmış, köylümüzün durumu pek fazla değişmemiş, yeni kabul edilen Türk alfabesi de yaygın hale gelip okur yazar oranını henüz yükseltememişti.

Atatürk'ün Türk Ocağı'na karşı tutumu ne idi? Genel başkan makamında uzun yıllardan beri bulunan Hamdullah Suphi'ye büyük bir saygı duyan ve Kurtuluş Savaşı sırasında yanından ayırmayıp önemli sorumluluklar verdiği bu kişinin, yeni gelişmeler sırasında gene aynı makamda kalmasına destek olmuştu. Başkent Ankara'da henüz bakanlıkların çoğu derme çatma binalarda otururken, Namazgâh diye tanınan yerinde çok gösterişli ve görkemli bir bina, çok kısa sayılacak bir zaman içinde yapılıp Türk Ocağı genel merkezi haline getirildi.⁸ Yurt gezilerinde uğradığı her yerde parti teşkilâtını kabul ettikten sonra, mutlaka Muallimler Birliği'ne de uğrayan Atatürk, daha sonra Türk Ocağını ziyaret eder, yöneticileri onurlandırır, gençlerin de çalışmalarına katılmasını isterdi. 1931 yılında yaptığı yurt gezisi sırasında Aydın ve Konya'da bulunan ocak merkezlerini ziyareti sırasında kullandığı sözler, bunlar arasında en anlamlı olanlarıdır.⁹ Fakat dikkat çekici bir husus, aynı yıl içinde Halkevleri fikrinin ortaya atılması, kısa zamanda Atatürk'ün yakın çevresinde tutunmuş ve yeni bir dönem başlatmıştır.

Her konuda öğrenmeyi ve araştırmayı, bilgileri tazelemeyi ve hatta çağdaş şartlara uydurmayı çok iyi bilen Atatürk, bu konuda da dünyadaki gelişmeleri izlemiş ve yaratılan halk ve gençlik teşkilâtı için bilgiler toplanmasını istemişti. Birinci Dünya Savaşı'nın bitimini izleyen yıllarda başlayıp 1929 yılında en kötü yılını yaşayan büyük dünya bunalımı sırasında demokrasi ile yönetilen ülkelerde patlak veren sosyal sarsıntılar, siyasî gelişmeler yaratmış, totaliter rejimlerle yönetilen ülkelerde ise toplulukları disiplin altında tutmak için çeşitli dernekler meydana getirilmişti. Bu tarz kuruluşlar yeni plânlanan Halkevi için örnek alındı. Yönetmelikleri getirilerek incelendi ve kendi bünyemize uygun olanların seçimine

⁷ İlk kuruluş yıllarımızın bu gayretli, fakat tuhaf bir talihe sahip kişisi için çeşitli çalışmalar yapılmıştır: Uluğ İğdemir, "Reşid Galib" *Aylık Ansiklopedi* c. 1'den naklen şimdi, *Yılların İçinden*, Ankara 1917, s. 291-297.

⁸ Mimar Arif Hikmet Koyunoğlu tarafından eski Türk mimarî karakteri ile yapılan bu bina için *Kültür ve Sanat I* (1973). E. Mamboury, *Ankara Guide touristique*, 1933, s. 235-237. *Türk Yurdu* C. IV/XXIV, Sayı 27-28, Sayfa 79-86 arası yazı ve seçimler.

⁹ *Aynı Tarihi* XXV/84-85 (Mart-Nisan 1931), S. 7282 ve 7292. Bundan naklen *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* c. 2.

dikkat edildi.¹⁰ En belirgin husus, örnek alınan ülkelerde uygulanan vurucu ve yıkıcı güçlerin ve gençlik teşkilâtının bulunmamasıydı. Halkevi, belirli bir kültür ortamı yaratarak vatandaşlar arasında açık bir hale gelen bilgi ve kültür uyumsuzluğunu çözüme kavuşturacaktı. En önemli görevi de büyük bir kısmı okur yazar olmayan topluma alfabeyi öğretip memleket düzeyinde kitap, dergi, gazete ve diğer yayınların okunmasını sağlayacaktı. Gerçi konu bu kadar basit değildi. Yurdun her tarafına yayıldıkça sorunlar çoğalacak ve karşılaşılacak güçlüklerin yenilmesi büyük çabayı gerektirecekti. İlk aşamada genel merkez olarak Türk Ocağı'nın yeni biten binası seçildi. Ankara Halkevi diye de tanınan bu bina, bir nevi genel merkez oldu. Parti içinde kurulan özel büro, Halkevlerinin faaliyetini kontrol etmekten başka, yapılan çalışmalara yön verecek, uyarılarda bulunacaktı.

Halkevi çalışmalarının belirli bir disiplin altında yapılması için, partinin önde gelen yöneticisi Recep Peker öncülük etti. Sıkı bir devlet-parti disiplini kurmağa kalkışan Peker'in girişimleri olumlu karşılanmakla birlikte, davranışları kontrol altına alındı. Teşkilâtı yaymada gösterdiği başarı sayesinde yerinde kaldı ve teşkilât yurdun her yerine yayıldı. Hatta partinin teşkilât kurmağa uzun yıllar imkân bulamadığı bazı illerimizde bile Halkevleri açıldı.

Türk Ocağının tek bir *Türk Yurdu* dergisi ile yetinip yayınlarda belirli bir kültür düzeyinde ısrar etmesi, istenen sonucu sağlayamadı.¹¹ Dergide çıkan yazılar ve araştırmalar arasında fevkalâde sıfatını kullanacağımız ve bazısı kaynak değeri kazanmış olanlar vardır. Bununla birlikte, yurt içinde nasıl okunduğu ve dağıtımının nasıl yapıldığı hakkında genel kurul toplantılarında uzun tartışmalar yapılmıştı. Herhangi bir sonuca varılmadığı ve daha kötüsü, Ankara dışındaki ocaklardan hiçbirinin yayın

¹⁰ Cumhuriyet Halk Partisi belgeliği 1951 yılında partinin malları hazineye verildiği zaman bilinmeyen yerlere konduğu için yapılan dosyalama çalışmaları hakkında bilgimiz yoktur ve hatta grup çalışma tutanakları bile basılmış ve basılmamış elde yoktur. Ancak basılıp da nasılsa kitaplıklara giren veya özel ellerde bulunan yayınlar ile yetiniyoruz. Rusya'daki benzer kuruluşlardan hiç esinlenmediği o zaman olduğu kadar, sonradan da ısrarla tekrar edildi. Genellikle Hitler yönetimi altındaki Alman görüşü olduğu ileri sürülür. Ettore Rossi, Mussolini yönetimi zamanında devrin devlet partisi yönetimi altındaki "Opera Nazionale Dopo Lavoro" ve "Istituto fascisti di Cultura" adlı kuruluşlara benzetir, "La vita culturale" şu kitabın içinde: *La Nuova Turchia*, Roma 1939, s. 121-155, şu kısım s. 142-143.

¹¹ *Türk Yurdu* için n. 5'teki madde. Türk Ocağı yayımları arasında Yusuf Akçora'nın yönetiminde çıkan *Türk Yılı* adlı kitaptan başka Ruşen Eşref (Ünaydın)'ın 'Virgil', Sadri Maksudi (Arsal)'nin *Türk Dili için*, H. Suphi'nin *Güne bahar*, Celâl Esad (Arseven)'in *Türk Sanatı*. Reşit Safvet (Atabinen)'in *Avrupa'da Türklük ve Türkçülük izleri* ve *Türk Odjaks* başlıklı kitapları bulunmaktadır. Ocak faaliyetinde önemli yeri olan R. S. Atabinen için hazırladığım biyo-bibliyografik derlemem yayımlandı: M. H. Şakiroğlu, *Reşit Saffet Atabinen Bibliyografyası*, İstanbul 1985, T.T.O. Kurumu yayını.

yapmamış olmasıdır. Halkevleri ise buldukları yerlerde yayın işine çok hızlı girdiler. Gerçi her yerde basım evi yoktu. Çoğu kez il dışı yerlerde bastırıldı. Böyle bir çaba bile ülkede ekonomik bir canlılık yarattı ve âtil durumda bulunan insan gücüne yeni bir alan açıldı. Türk Ocağı, yerinde bir tutumla basım evi sahibi olmuş ve kendi yayınları yanında, bazı resmî yerlerin kitap ve broşürlerinin basılmasına da yardımcı olmuştu.

Halkevi çalışmalarının sonraki kuşaklara kalan en başarılı çalışmaları kitapları ve dergileridir. Diğer alanlarda yapmak istedikleri, başarılarıyla başarısızlıkları daha başka araştırmalara konu olacaktır. Fakat yayın konusunda gösterdiği canlılık ve yenilik, her türlü çabanın üstündedir. Başta öğrenciler olmak üzere, her türlü meslek sahibi kişilere, devlet adamlarına, yöneticilere, kendi ihtisas alanları içinde kalan konularda eserler yazdırıldı, konferanslar verdirildi, geziler düzenlendi ve uygulama alanı için de müze ve sergi kolları faaliyete geçirildi. Kanımca Halkevlerinin aydın kesim arasında bunca yıldan sonra takdir edilmesi ve uzun süre gazetelerle çeşitli süreli yayınlarda konu edilmesi ve en sonunda bir lisans tezine konu olmasına¹² yol açan yönü, buradan kaynaklanır. Bu yönün detayına inmeden önce diğer kol çalışmaları üzerinde duralım.

Halkevi'nde dokuz kol şunlardı : 1. Dil, Edebiyat, Tarih; 2. Güzel Sanatlar; 3. Temsil; 4. Spor; 5. Sosyal Yardım; 6. Halk Dershaneleri ve Kurslar; 7. Kütüphane ve Yayın; 8. Köycülük; 9. Sergi ve Müze.

Bu kolları ayrı ayrı incelemek, bir yazı çerçevesine sığmaz. En etkili olanları sırasıyla şöyle sınıflandırabilirim : 1, 3, 7, 9. Diğer kolların hiçbir işe yaramadığını söyleyemeyiz. Ancak köycülük kolu, köyümüzü aydınlatmakta ve bu yolla kalkındırma ve merkeze işi düşen köylülere yol gösterici olma gibi bir çalışma programı ile ortaya çıkmış ise de, hiçbir zaman başarılı olmadı.

Yalnız Halkodası¹³ kurulan birtakım köylerde, belirli bir kültür düzeyi ile siyasî terbiye meydana geldiği, sonraki gelişmelerde kendisini gösterdi. Sosyal yardım ile dershanelerde, dispanser ile okuma salonu olmayan yörelerde kısa bir canlı faaliyet dönemi göstermişlerdi. Özellikle II. Dünya Savaşı'nın sıkıntılarının yoğun olduğu 1939-1945 yılları arasında evinde, okulunda sıcak bir çalışma yeri bulunmayan öğrencilerin çoğu Halkevi ve Halkodası okuma salonlarında, kitaplıklarında sobaların ısıttığı atmosfer içinde kitaplarını okumuşlar ve çalışkan, idealist öğretmen-

¹² Mustafa Ergün, *Halk Eğitimi ve Türkiye'de Halkevleri*, Ankara 1971. Göremediğim bu tezin bir özeti şu kitap içinde bulunmaktadır: *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara 1982, s. 150-160 Halkevlerine ayrılmıştır.

¹³ Bir yerde Halkevi açılması için en az üç kolün faaliyette bulunması gerekirdi. Bazı ufak yerleşim merkezlerinde bu kadar üye bulunamayınca, 1940 yılında yönergede bir değişiklik yapıldı ve en az elli üye bulunan yerlerde Halkodaları açılmağa başlandı.

lerin rehberliğinde ders dışı saatlerini değerlendirmişlerdi. Değil Anadolu'nun yoksul yöreleri, Adana gibi varlıklı bir merkezimizde bile yoksul öğrenciler bu merkezlerde tatlı bir çevre buluyorlardı.

Halkevleri için anılan yönlerden biri de binalarıdır. Bu konuda devletin para kaynakları harekete geçirildi ve değişik tarzda bina yapımına girişildi. Önceleri eski binalarda çalışmalarına başlayan bu teşkilâtın gelişen gereksinimleri için yarışmalar açıldı ve belirli ölçüde binalar yapıldı. Memleketi saran iktisadî, sosyal bunalımlara rağmen pek çok yerde yapılan bu binalar arasında, sonradan önemli fonksiyonu olanlar bulunmaktadır.¹⁴ Sahne ve konferans salonunun bulunması ön plâna alınır, kitaplık ve okuma yerlerinin de yöreye göre tutulması istenirdi. Bu kitaplıklara genel merkezin uygun gördüğü yayınlar başta olmak üzere, diğer Halkevi ve resmî yayınlar ve diğer bilimsel eserler ile Türk romancılarının ve fikir adamlarının eserlerinin girmesi istenirdi. O sıralarda gelişmekte olan aşırı akımların kitaplar yolu ile okuyanları etki altına almalarına engel olunurdu. Gerçi Atatürk'ün sağlığında bu akımlar üzerinde sıkı bir kontrol bulunmakla beraber, belirli ölçüde bazı sosyalist yazarların kaleme aldıkları kitap ve broşürler memleket içinde basılmakta idi. İstanbul ve Ankara dışında bunların yayılıp okunması cesaret isteyen bir davranıştı. Kitapçılığımızın da emekleme döneminde bulunduğunu göz önünde tutarsak, Halkevi ve Halkodalarının Kemalist düşünce akımı dışındakilere bir engel olarak ortaya çıktığını söylemek yanlış olmaz.

Sahne çalışmaları, Halkevlerinin başarılı olduğu alanlardan biridir. Kültür düzeyi ve bilgi yüksekliği yanında tiyatronun yararını çok önceleri tanıyan devlet kurucumuz, bir ülkenin tiyatro alanında kalkınmasının ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktan başka, bizzat koruma altına almakla, Ankara Halkevi'nde başlatılan çalışmalar bütün yurda yayıldı ve hatta daha da ileri gidildi ve dünya klâsik eserleri yanında, muhakkak Türk zevkine, kültürüne ve görüşüne göre sahne eserlerinin yazılması istendi. Halkevleri, tiyatronun ne kadar yararlı ve çok cepheli olduğunu geniş bir halk topluluğuna tanıtmayı yanında, yeni yetişmek isteyenlere cesaret yanında fırsatlar da sağladı ve daha önceleri Ermeni vatandaşlarımızın tekelinde gözüken bu sanat kolunun, Türk'e özgü ne kadar büyük değerler barındırdığını ortaya koydu. Yazdırılan eserler ilk zamanlar belki başarılı olamadılar. Eserlerin bir kısmı adapte idi. Fakat oynayanlar ve dekorları yaratanlar bizdendiler. Seyredenler ve yeni bir şeyler yaratmak isteyenler bizdendi. Böylece kendi içimizden yeni bir his doğması ve Anadolu içlerinde hiç umulmadık değerlerin ortaya çıkması

¹⁴ Dokuz kolun da faaliyetini içeren bu merkezler için tamamen Türk mühendis, mimar ve işçiler çalıştılar. Para yönü devrin partisi tarafından üstlenilirdi. *Halkevleri - Halkodaları 1932-1942*, s. 19-21. *1945 Yılında Halkevleri ve Halkodaları*, 1946, s. 5-7.

sağlandı. Yapılan yayımlar da çeşitli ve düzenli bir şekilde kitaplıklarımıza girdi.¹⁵ Atatürk yaşamı sırasında *Özsoy*, *Bayönder*, *Akın* gibi eserleri bizzat okuyup yön verecek kadar bu alanla ilgilendi, memleket kalkınmasında kültürün etkisine inandığını kanıtladı. Sanatçılar için kullandığı övücü sözler, bunun ciddi bir meslek olarak yayılıp sevilmesinde etkili oldu.

* * *

Halkevleri deyince yayımları ve kitapları akla gelir. Daha kuruluşunun ilk günlerinde yayın konusuna çok dikkat eden ve kapatılma yasasının çıktığı ayda bile yayın yapan bu kuruluşun, bilim, fikir ve sanat adamları tarafından aranan yayımları bulunmaktadır.

Bu yayımlar toplu olarak bir arada bulunmamaktadır. 1951'de kabul edilen yasada bütün parti malları yanında Halkevi ve Halkodası malları da hazineye teslim edilerek herhangi bir ayırım yapılmamış, dergilerin büyük bir kısmı depolara atılmıştır. Ancak bazı kitaplıklar değer bilen kişiler tarafından resmî yerlere kazandırılmıştır.

1961 yılında bu yayımlar üzerinde sıkı bir izlemeye giriştim. Çok arzu ettiğim kaynakça çalışmamı bitiremedim. Behçet Kemal Çağlar tarafından ilgiyle karşılanan bu girişim sonunda notlarımdan şimdilik yalnız dergiler ile ilgili olanları yayımlayabildim. İlgi gören bu yayın bazı kaynakçalara da girdi. Nedense eski bir halkevi olan Rauf İnan, yazımı zikrederek beni 'rahmetli' yaptı. Bu dileği bir kenara atıp Atatürk ve devri ile ilgili olan yayımlar üzerinde durmak istedim.

Atatürk'ün yaşamını, başarılarını, yarattığı yeni devleti, tasfiye ettiği eski devletin yanlışlarını ve hatalı davranışlarını ortaya koyma bakımından gerekli ödevi Türk Ocağı ve Darülfünun üstlenemeyince kapatıldılar. Birincisinin varlığı yeni kuruluşa dönüştürülürken, ikincisi de adını, yasasını ve en önemlisi elemanlarından çoğunu yitirdi. Üniversite adını alan yüksek öğretim kuruluşumuzun bir uzantısı da Ankara'da açıldı. Ankara Üniversitesi diye adlandırılan yeni kuruluşu da onurlandıran Atatürk, yepyeni bir tutumla buraya yenilikçi bir hava verdirtti. Bu, aynı zamanda Halkevleri için de iyi bir şans oldu. Bilim adamları büyük bir heves ve atılganlıkla buralarda konferanslar verdiler, belirli günlere katıldılar. Bunların çoğunluğu basılı hale geldiği için, kitaplıklarımız zengin-

¹⁵ Metin And, *Atatürk ve Tiyatro*, Ankara 1983. Halkevlerinin başarılı sahne çalışmaları hakkında basılmamış bir doçentlik tezi bulunmaktadır: Nurhan Karadağ, *Halkevleri Tiyatro Çalışmaları (1928 1951)*, Ankara. Halkevlerinde yapılan tiyatro çalışmalarına katılan ve yayımları en iyi toplayan bir kişi Baha Dürder idi. Ölümünden az bir süre önce, kitaplarının çoğunu Ege Üniversitesine hediye etti. M. N. Özön ile birlikte yazdığı *Tiyatro Ansiklopedisi* temel bir kaynaktır.

leşti, yazarlar da karşılık görmüş oldular. Atatürk ve yenilikleri üzerine yazılanlar daha ağırlıklıdır. Bunlardan görüp de not ettiklerim şunlardır : Şükrü Akun-Kemal Kaya, *Antalya çocuklarından Atatürk'e*, İstanbul 1938, 71 s. Antalya Halkevi.

Ekmel İzdem, *Atamız, Akhisar, Türkiye ve dünya*, İstanbul 1939, 107 s. Akhisar Halkevi.

(Uluğ İğdemir), *Atatürk 1880-1938*, Ankara 1939, 63 s. Ankara Halkevi.

İskender F. Sertelli, *Atatürk bizi nasıl kurtardı*, İstanbul 1942, 76 s. Eminönü Halkevi. Sosyal Yardım Şb. 1.

(anonim), *Atatürk Bursa'da*, Bursa 1938, 91 s. Bursa Halkevi.

(anonim) *Atatürk 19 yıl önce bugün Ankara'ya gelmişlerdi. 27-XII-1919 saat : 15.30*. Ankara 1938, 29. s. Ankara Halkevi.

İhsan Ozanöğlü, *Atatürk devrimi destanı*, Kastamonu 1938, 22 s. Kastamonu Halkevi.

Kadri Kemal Kop, *Atatürk Diyarbakırda ve O'nun hatıraları*, İstanbul 1938, 92 s. Diyarbakır Halkevi.

Taha Toros, *Atatürk'ün Adana Seyahatleri*, Adana 1939, 47 s. Adana Halkevi.

Kâzım Baykal, *Atatürk'ün hayatı, memleket ve millete yaptığı en büyük hizmetleri*, Diyarbakır 1940, 6 s. Diyarbakır Halkevi.

Afif Evren, *Atatürk'ün Konya'ya gelişleri. 1920-1937*, Konya 1940, 28-2 s. Konya Halkevi.

(anonim), *Büyük tarihi yaratan ve yapan Büyük Gaziye Giresun halkının sonsuz sevgi, saygı ve şükran duygularıyla*, Giresun t.s. 63 s. Giresun Halkevi.

(anonim), *Ebedî Şef Atatürk*, Gaziantep 1939, 15 s. Gaziantep Halkevi.

Yekta Karamustafa, *Ebedî Şef Atatürk'ün milli cenaze törenini temsilen yapılan ihtifalde okunmuşdur. 21 İkinciteşrin 1938*, Ordu 15 s. Ordu Halkevi.

(anonim), *Ebedî Şef Atatürk'ün ölümünün yıldönümü hatırası*, Malatya 1939, 19 s. Malatya Halkevi Neşriyatı No. 1.

Tarık Ziya Işırtman, *En büyük Ölü'nün ardından, Atatürk çocuklarına*, İzmir 1939, 20 s. Bergama Halkevi.

(anonim), *Kemal Atatürk. 1881-1938*, Bursa 1939, 114 s. Bursa Halkevi.

Vedat Örfi Bengü, *O'nun ölümü karşısında Samsun*, İstanbul 1939, 51 s. Samsun Halkevi.

(anonim), *O'nun için yazılanlar, söylenenler I (makaleler)*, İstanbul 1939, 468 s. Fatih Halkevi.

Türk Kurtuluş Savaşı tarihi ve onu izleyen yılları kapsayan eserler şunlardır (Kitap başlıklarına göre dizdim) :

- (anonim), *Adana. Kurtuluşunun 20. yıldönümü*, Adana, t.s. 8 s.
Hikmet Bayur, *Ahvâli hazıra*, Aydın 1940, 20 s. Aydın Halkevi.
Ali Ertan, *Altı okun dilinden*, Samsun 1938, 64 s. Samsun Halkevi.
Sırrı Alıçlı, *Altıok ve C. Halk Partisi*, Sivas 1943, 57 s. Sivas Halkevi.
Ziya Kılıçözü, *And içiyoruz*. 21. 11. 1938, Mardin 1938, 12 s. Mardin Halkevi.
(anonim), *5 Kânunusâni*, Adana t.s, 24 s. Adana Halkevi.
İbrahim Necdet Göker, *Bir güneş nasıl doğdu. Milli heyecan günlerimizin hatıralarından*, Mardin 1939, 23 s. Mardin Halkevi.
Halûk Ökeren, *I. ve II. İnönü zaferleri*, İzmir 1943, 16 S. Bergama Halkevi.
İshak Refet, *Cumhuriyet destanı*, Ankara 1934, 54 s. Ankara Halkevi.
Ali Kılıç, *Erginlik savaşı kahramanlarından*, Gaziantep 1938, 22 s.
M. Germen, *Harf İnkılâbı. 9 Ağustos 1938 İstanbul 1938*. 38 s. Beşiktaş Halkevi.
Ali Kılıç, *Erkinlik savaşı kahramanlarından*, Gaziantep 1938, 22. s. Gaziantep Halkevi.
Etem Menderes, *Hatay hakkında bir Konferans*, Aydın 1939, 24 s. Aydın Halkevi.
Sırrı Kardeş, *Heyet-i Temsiliye ve Mustafa Kemal Kırşehirde*, Ankara 1950, 45 s. Millî Kültür Araştırmaları 14.
Kerim Ömer, *İnkılâp bilgisi*, Ankara 1933, 16 s. Ankara Halkevi.
K. Sirmen, *İnkılâp hareketleri*, Samsun 1935, 31 s. Samsun Halkevi.
Ömer Kemal Açar, *İnkılâp tarihi*, İstanbul 1937, 32 s. Elâzığ Halkevi.
C. Kerim İncedayı, *İnkılâp ve istiklâl*, Zonguldak 1936, 32 s. Zonguldak Halkevi.
Ali Ertan, *İnönü zaferleri*, Sinop 1941, 46 s. Sinop Halkevi.
Cevat Kâzım Tunçoğlu, *İstiklâl ve İnkılâp*, Samsun 1937, 32 s. Samsun Halkevi.
Selim Sarıbay, *İstiklâl savaşında Mudurnu-Bolu-Düzce*, Aydın 1943, 104 s. Aydın Halkevi.
Münip Hayri Egeli, *Lozan*, Ankara 1936, 27 s. Ankara Halkevi.
Hikmet Şölen, *Lozan hakkında bir konferans*, Aydın 1939, 20 s. Aydın Halkevi.
Doğan Kutay, *Lozan-Montrö*, Nazilli 1941, 15 s. Nazilli Halkevi.
Fikri Mutlu, *Mersinin kurtuluşu*, Mersin 1943, 12 s. Mersin Halkevi.
Ali Enver Toksoy, *Millî mücadelede Mardin*, İstanbul 1939, 47 s. Mardin Halkevi.
Ömer Kemal Açar, *12 yılın kültürü 1923-1935*, Adana t. s. 16 s. Adana Halkevi.

Namık Edib, 30 Ağustos 1922 Dumlupınar Başkumandan meydan muharebesi ve inkılâplarımız, Ankara 1932, 82 s. Ankara Halkevi.

Urfa Halkevi, Urfa. Kurtuluşunun 17. yılı. 11 Nisan 1937, Urfa 1937, 40 s. Urfa Halkevi.

Ferruh Akdamar, Üç devrin hülâsası, Kayseri 1938, 16 s. Kayseri Halkevi.

* * *

Halkevi dergileri 1932 yılından başlayıp 1951 yılına dek yayını sürdürdü. Kitap dünyasında bunlar ayrı bir ilgi ile izlenir. Bir yöre üzerinde çalışanlar ve özellikle halk bilimi çalışmalarında en önemli kaynaklar arasındadır. Onun için kaynakçalara girmişlerdir. Bunların tam bir listesi üzerinde yapılan çalışmalardan sonra sürdürdüğüm araştırmalarımı bitirip ilk notlarımı yayınladım (*Türk Kültürü*, XIII/156, s. 379-384). Bazı basım yanlışları ile birlikte çıkan bu çalışmam, erbabı tarafından ilgi ile izlenip kaynakçalara alınmakla birlikte yanlışlara değinilmedi. Bu dergiler hakkında verilmiş 30 veya 40, 50 civarı gibi yuvarlak rakamlardan kurtarıp, tamama yakın bir sayıya yaklaştıma çabalamıştım. Fakat Cahit Öztelli'nin daha yayımlandığı günlerde yaptığı bir uyarı, son günlerde çıkan bir kitapta uygulanan yöntem sonucu bende ayrı bir değer kazandı.¹⁷ C. Öztelli, "Millî Kütüphanede bulunan serileri M. K. harfleri ile gösterseydin" demişti. Böyle bir uyarıyı bitirmek en büyük sorumluluğum olacaktır. Kaldı ki Türk Tarih Kurumu kitaplığına bunlardan bir hayli sayı vermiştim. Millî Kütüphane aradan geçen zaman zarfında eksikliklerinin çoğunu tamamladı. Halkevleri yayınları arasında 334 sayı çıkmış *Fikirler*, 100 sayıyı aşan *Başpınar*, *Gediz*, *Kaynak*, 19 Mayıs, *Taşpınar*, *Uludağ*, *Ün* gibi dergiler bulunduğu gibi, 1 tek sayı çıkmış *Marmara* ve *Halk İçin* dergileri de bulunmaktadır. Buldukları çevrenin düzeyini, çalışmasını ve çabasını yansıtanlar arasında devamlılığa kavuşanlar şunlardır :

Ülkü : Halkevleri Genel Merkezi tarafından yayımlanmıştı. 3 seri olarak çıkarılmıştı :

1. seri Şubat 1933-Ağustos 1941 arasındadır. İlk 40 sayısı Nusret Kemal Köymen, 41. sayıdan sonra Fuad Köprülü'nün denetiminde çıkmıştır. 102. sayı çıkan bu seri üzerinde detaylı bir derleme yapılmıştır, Z. Bayraktar-C. Alpar, *Ülkü. Seçmeler* (1933-1941), Ankara 1982, XXXI-493 s.

2. seri Teşrini evvel (Ekim) 1941-Kasım 1946 arası. 124 sayı. Ahmet Kudsi Tecer ve Bedrettin Tuncel yönetiminde çıkan bu seri, bir edebiyat ve güzel sanat dergisi görünümündeydi.

¹⁶ Türk folklor çalışmalarının çalışkan siması için bk. N. Tan - İ. Ü. Nasrattınoğlu, *Cahit Öztelli kaynakçası*, Ankara 1979. Büyük emek verdiği *Türk Folklor Araştırmaları* dergisinin 355. sayısı anısına ayrıldı.

¹⁷ G. Groc - İ. Çağlar, *La Presse Française de la Turquie de 1795 à nos jours. Histoire et Catalogue*, İstanbul 1985. Yazdığım tanıtma *Erdem* dergisinin 3. sayısındadır.

3. seri. Ocak 1947-Ağustos 1950. arası 44 sayı. Genel kültür havasında sürdürülen bir dergiydi.

Yeni Türk : İstanbul Halkevlerinin merkezi rolünü üstlenen Eminönü Halkevi tarafından çıkarılan bu dergi, hem bilimsel hem genel kültür düzeyi yüksekler arasındadır. Halkevi çalışma ve yayınları hakkında eşsiz bir kaynaktır.

Başpınar : Gaziantep Halkevi tarafından. Şubat 1946-Haziran 1949 tarihleri arasında 106 sayı.

Çorumlu : Çorum Halkevi'nin Nisan 1938-Ağustos 1946 tarihleri arasında çıkarılmış 61 sayılı dergisi.

Gediz : Manisa Halkevi. Nisan 1937-Nisan 1947 arası 102 sayı.

Konya : Konya Halkevi'nin Eylül 1936-Haziran 1950 arasında 140 sayı çıkan dergisidir.

Uludağ. Bursa Halkevi'nin 101 sayı çıkmış dergisi. Bunun 6, 7, 8 ve 9. sayıları Türkün adı ile çıkmıştır.

Ün. Isparta Halkevi'nin 172 sayı çıkmış dergisi. Haziran 1934-Aralık 1949 tarihleri arasında yayımlandı.

Her biri bulunduğu yöre ile beraber vatanımızın gizli kalmış değerlerini inceleyen ve sonraki nesillere aktarmış dergilerdir. Emeği geçenleri şimdi saygı ile anıyoruz. Bu gün aralarında yaşayanların sayısı bir elin parmaklarının sayısını geçmez. Bu listeye ne için bir Karacadağ, Kaynak, 19 Mayıs, Taşpınar dergilerini katmadığım eleştirilebilir. Bunlar, daha geniş bir araştırmaya ertelenmiştir. Yayımlamış olduğum önceki listeden kontrol edilebilir. Fakat bir "Halkbilgisi Haberleri" dergisini anmamak elde değildir. 1929 yılı Temmuz ayında yayına başlayan bu dergi, 19. sayıdan sonra çalışmasını durdurmuş iken Eminönü Halkevi tarafından desteklenmiş, bazı sayıları da Yeni Türk dergisine ek olarak konmuştu. 124 sayı çıkan bu dergi, içeriği ve ekleri ile çok büyük bir değer kazanmıştır.

Fikirler dergisi de 1927 yılında yayına başlamış, 133. sayıdan sonra İzmir Halkevinin desteğinde çıkmıştır. Genel kültür ve İzmir yöresi için değerli bir kaynak eseridir.

Halkevlerinin devrin partisinin bir organı olarak faaliyet göstermesi sonradan çok eleştirildi. İlk dönem hızını yitirip sonradan kapatılmasında bu özelliği büyük rol oynadı. Bunun da incelemesini bu dönem araştırmacılarına bırakmak gerekir.